

улардаги номларни билиш уйғуршунослик фани олдида ҳам замон талабларини қўймоқда. Уйғур тилида 2012 йилда ХХРда Шинжон Халқ Сиххияси нашриётида чоп этилган “Уйғур хом доригарлари илми” энциклопедияси ва унда келтирилган доривор ўсимликлар номлари асосида келтирилган маълумотлар ушбу мавзунини ёритишда режали қўлланилган.

Мақолада грамматик компонентлилик шакли асосида ўсимликлар номлари бир компонентли, икки компонентли, уч компонентли ва тўрт компонентли кўринишида тартибга келтирилиб, улардан намуналар берилган. Лексик маънонинг грамматик шакл билан ўзаро ҳамжиҳатлилиги талқин қилинган. Бу талқиндан келиб чиқадиган хулоса шуки, уйғур тилидаги доривор ўсимликлар номларининг грамматик ташқи кўриниши ички лексик-семантик маънони ифода этишга ҳалақит бермайди, аксинча сўзларнинг ўзаро тил қоидалари асосида бирикуви натижасида бир ёки бир неча компонентли атамалар яратилган.

Ўзлашма сўзлар борасида билдирилган фикрлар шуки, маданиятларнинг ўзаро тажриба алмашинуви жараёнида қадимги лотин, грек, юнон, санскрит, иврит, хитой, араб тилларида табобат адабиётларида сақланиб қолинган номлар ва атамалар нафақат уйғур тилига, балки ўрни келганда эски уйғур тилидан ҳам бошқа тилларга чоғишган.

Замонавий уйғур тилида фонетик ва морфемик ўзгаришларга учраган бўлишига қарамасдан доривор ўсимликлар номлари уйғур табобатида амалий қўлланиб келинаётганлиги юқорида эслатиб ўтилган дарслик энциклопедик қўлланма асосида ўз исботини топади.

Уйғуршунослик фани учун аҳамиятли бўлган доривор ўсимликлар номларини ўрганиш мавзуси албатта тил сатҳларида сўзларни тўғри ва ўринли қўллашда талабаларда лексик-синтактик билимлар кўникмаларини оширишга хизмат қила олиши билан муҳимдир.

ХАБИБУЛЛАЕВА МАҲЛИЁ

ўқитувчи, ТДШУ

Тарихий романларни таржима қилиш жараёнида услуб муаммоси

Аннотация. Мазкур мақолада таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш тажрибаси хусусида сўз боради. Шунингдек, ушбу мақола бугунги кунда таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш тажрибасининг назарияси ва амалиётининг долзарб ҳамда муҳим муаммоларига бағишланган. Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш жараёни тарбиявий, сиёсий, гоёвий ва эстетик аҳамиятга эгалиги мисоллар асосида тушунтирилади. Унда тарихий романларнинг хорижий тилларга таржимасини амалга ошириш халқнинг миллий қадриятларини дунёга танитишда муҳим аҳамиятга эга эканлиги ҳақида гапирилади. Мақолада яна, таржи-

маиуносликда тарихий романларни таржима қилиида жаҳон таржима мактаблари тажрибаси ҳам муҳим ўрин тутуши ҳақида гапирилиши билан бирга, ўзбек миллий таржимайиунослик мактаби ва жаҳон таржима мактабларининг ўзига хос усуллари қиёсий таҳлил қилинган. Тарихий романлар таржимаси бошқа жанрдаги асарлардан фарқли ўлароқ, халқнинг тарихи, қадриялари, маънавий дунёси ва миллий руҳияти яққол намоён этган бадиий жиҳатдан юксак асарлар сифатида муҳим аҳамиятга касб этилишига алоҳида тўхталиб ўтилади. Тарихий романлар таржимасида адекватликка эришилишининг асосий шарти асл нусханинг бадиий ўзига хослиги, унинг миллий хусусиятлари ҳамда муаллифнинг индивидуал ижодий услубини тўла-тўқис акс эттири олишдан иборатлиги ифода этилади. Унда яна бир тилдан иккинчи бир тилга бевосита ёки билвосита таржима қилиида эришиладиган ютуқ ва камчиликлар ҳақида ҳам гапирилади. Албатта, тарихий романларнинг бевосита таржималарида асарнинг бадиийлигини қайта тиклаида таржимон маҳоратининг бирламчи вазифа саналишига алоҳида эътибор қаратилади. Шунингдек, ўзбек тарихий романларининг таржима генезиси, таржима услублари, айниқса инглиз тилига таржима қилиидаги услуб муаммоси ва тарихий асар таржимаси устида ишлашнинг ўзига хос хусусиятлари илмий асосда тадқиқ этилган. Бу борада бугунги кунда тарихий романларни таржима қилиши тажрибасини касбий компетенциясини шакллантиришининг фаолият механизмларини такомиллаштириши бўйича жаҳон таржимайиунослиги мактаблари тажриба тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда илмий-амалий тавсиялар берилган.

Таянч сўз ва иборалар: таржима, таржимайиунослик, таржима жараёни, таржима қилиши тажрибаси, бевосита ва билвосита таржима, аслият, бадиий таржима, услуб, таржимон маҳорати, миллий ўзига хослик, метод, миллий колорит, қиёсий таржима, тарихий романлар таржимаси, маданий алоқалар, миллий адабиёт, хорижий адабиёт, таржимада ёндашув усуллари, ўзбек таржимайиунослиги, таржимон касбий компетенцияси, жаҳон таржимайиунослик мактаблари.

Аннотация. В данной статье рассматривается опыт перевода исторических романов с позиций переводоведения, работа посвящена актуальным и важным на сегодняшний день проблемам теории и практики перевода исторических романов в переводоведении. Процесс перевода исторических романов в переводоведении разъясняется на примерах просветительского, политического, идеологического и эстетического значения. В статье отмечается, что перевод исторических романов на иностранные языки важен для популяризации национальных ценностей народа в мире и рассматривается роль опыта мировых переводческих школ в переводе исторических романов в переводоведении; проводится сравнительный анализ специфических методов узбекской национальной школы переводоведения и мировых переводческих школ. Подчеркивается, что перевод исторических романов, в отличие от произведений других жанров, важен в качестве произведения высокой художественной выразительности, ярко отображающего историю, ценности, духовный мир и национальный дух народа. Главным условием достижения адекватности перевода исторических романов является передача художественного своеобразия оригинала, его национальных особенностей и способность переводчика в полной мере отразить индивидуальный творческий почерк автора. В статье также рассматриваются успехи и недостатки прямого или косвенного перевода с одного языка на другой. Конечно, при прямом переводе исторических романов особое внимание уделяется тому, чтобы передать без изменений художественность произведения, именно это является первостепенной задачей и показателем мастерства переводчика. Также в статье на научной основе

изучаются генезис перевода узбекских исторических романов, методы перевода, особенности проблемы стиля при переводе на английский язык и особенности работы над переводом исторических произведений. В связи с этим автором даны научно-практические рекомендации с учетом экспериментальных тенденций мировых переводческих школ по совершенствованию механизмов действий по формированию профессиональной компетентности в практике перевода исторических романов.

Опорные слова и выражения: перевод, переводоведение, переводческий процесс, опыт перевода, прямой и посредственный перевод, оригинальность, художественный перевод, стиль, переводческое мастерство, национальное своеобразие, метод, национальный колорит, сравнительный перевод, перевод исторических романов, культурные связи, национальная литература, зарубежная литература, методы перевода, узбекское переводоведение, профессиональная компетентность переводчиков, мировые школы перевода.

Abstract. This article deals with the experience of translating historical novels in translation studies. It is also devoted to current and important problems of the theory and practice of translation of historical novels in translation studies today. The process of translating historical novels in translation studies is explained on the basis of examples of educational, political, ideological and aesthetic significance. It says that the translation of historical novels into foreign languages is important in promoting the national values of the people to the world. The article also discusses the role of the experience of world translation schools in the translation of historical novels in translation studies, as well as a comparative analysis of the specific methods of the Uzbek National School of translation studies and world translation schools. It is emphasized that the translation of historical novels, unlike works of other genres, is important as works of high artistic expression, which clearly show the history, values, spiritual world and national spirit of the people. The main condition for achieving adequacy in the translation of historical novels is the transfer of artistic originality of the original, its national characteristics and the ability to fully reflect the individual creative style of the author. It also considers the successes and shortcomings of direct or indirect translation from one language to another. Of course, in the direct translations of historical novels, special attention is paid to the fact that the mastery of the translator is the primary task in restoring the artistry of the work. Also, the genesis of translation of Uzbek historical novels, methods of translation, especially the problem of style in translation into English and the peculiarities of working on the translation of historical works are studied on a scientific basis. In this regard, scientific and practical recommendations have been given today, taking into account the experimental trends of the world schools of translation, to improve the mechanisms of action for the formation of professional competence in the practice of translating historical novels.

Keywords and expressions: translation, translation studies, translation process, translation experience, direct and indirect translation, originality, literary translation, style, translator skills, national identity, method, national color, comparative translation, translation of historical novels, cultural relations, national literature, foreign literature, methods of translation, Uzbek translation studies, professional competence of translators, world schools of translation studies.

Мамлакатимиз истиқлолга эришганидан сўнг турли халқлар билан сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқаларни ўрнатиш ҳамда ривожлантириш давр

талабига айланди. Бундай алоқалар тараққиётида ўзбек халқини бошқа халқлар, ўз навбатида, бошқа халқларни ўзбек халқи ҳаёти, тарихи, маданияти ва санъати ютуқлари билан таништириш орқали ўзаро дўстлик ва ҳамкорлик ришталарини мустаҳкамлаш ва миллий адабиётларни ўзаро бойитишда таржиманинг аҳамияти ниҳоятда муҳимдир. Бугунги кунда халқаро ҳамжамият сафидан муносиб ва мустаҳкам ўрин эгаллаб бораётган ватанимизга, унинг тарихан қисқа даврда қўлга киритган улкан марраларига, эл-юртимизнинг маънавий илдизлари, урф-одат ва анъаналарига, бир сўз билан айтганда, ўзбек характери, ўзбек табиатига бутун дунёда қизиқиш ва ҳурмат тобора ортиб бормоқда. Табиийки, жаҳон жамоатчилиги, энг аввало, бизнинг тарихий ва замонавий адабиётимиз орқали ўзларини қизиқтирадиган ана шундай саволларга жавоб топишни истайди. Кейинги йилларда миллий адабиётимизнинг энг яхши намуналарини хорижий тилларга таржима қилиш ва шу асосда халқимизнинг ҳаёт тарзи ва инсоний фазилатларини кенг намойиш этиш борасида ҳам катта имкониятлар пайдо бўлмоқда. Бу жиҳатдан истиқлол йилларида бадиий таржима иши жиддий ютуқларни қўлга киритди. Айниқса, қардош халқлар билан бир қаторда ғарб халқлари адабиётидан ўзбек тилига, ўзбек адабиётидан ғарб тилларига таржима қилиш адабий жараёнинг фаол бир йўналишига айланди. Истеъдодли ўзбек адибларининг асарлари қисқа вақт ичида инглиз ва бошқа чет тилларга ўгирилиб, нашр қилинди ва бу ижод намуналари хориж китобхонлари томонидан илиқ кутиб олинди. Ушбу таржима асарлар орасида адибларимизнинг қаламига мансуб тарихий романлар алоҳида ўрин эгаллайди.

Миллий таржимашунослик мактабимиз тарихий романларни таржима қилиш борасида улкан тажрибага эга бўлмасада, лекин ўзига хос салоҳиятга эга десак, ҳеч ҳам муболаға бўлмайди. Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш борасида барча халқларда ўзига хос мактаблар мавжуд бўлиб, айниқса, тарихий романлар таржимаси бошқа жанрдаги асарлардан фарқли равишда халқнинг тарихи, қадриятлари, маънавий дунёси ва миллий руҳиятини яққол намоеън этган бадиий юксак асарлар сифатида муҳим аҳамиятга эга. Тарихий романларни хорижий тилларга таржимасини амалга оширилиши халқнинг миллий қадриятларини дунёга танитишда муҳим рол ўйнади.

Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш жараёни тарбиявий, сиёсий, ғоявий ва эстетик аҳамиятга эга. Бу эса бадиий таржимага катта ва жиддий ижодий иш деб қарашни, таржима асарларининг сифати ва илмий савиясини кўтариш йўлида улкан амалий тадбирларни амалга оширишни, хорижий тиллардан ўзбек тилига ҳамда она тилимиздан чет тилларга бевосита таржима қилишга ўтиш ҳаракатларини жадаллаштиришни тақозо этади. Кейинги йилларда миллий тарихий романларимизнинг энг яхши намуналарини чет тилларга таржима қилиш ва шу асосда халқимизнинг ҳаёт тарзи ва инсоний фазилатларини кенг намойиш этиш борасида ҳам катта имкониятлар пайдо бўлмоқда. Лекин, афсуски, бу масалада биз

ҳали-бери кўзга кўринадиган амалий натижаларга эриша олганимиз йўқ. Илгари ўзбек тарихий романларини бошқа тилларга таржима қилиш асосан учинчи тил, яъни рус тили орқали амалга оширилар эди. Бу борада қилинган катта ишларни муносиб баҳолаган ҳолда, эндиликда адабиётимизнинг энг етук асарларини бевосита она тилимиздан ғарб ва шарқ тилларига таржима қилишга қаратилган ишларни кучайтириш лозимлиги ҳам ушбу масаланинг ғоят долзарблигини кўрсатади.

Тарихий романлар таржимасида адекватликка эришишнинг асосий шартин асл нусханинг бадиий ўзига хослиги, унинг миллий хусусиятлари ҳамда муаллифнинг индивидуал ижодий услубини тўла-тўқис акс эттира олишдан иборат. Таржимоннинг аслият тили, муаллиф услуби, матн хусусиятлари ва контекстдан бевосита хабардор бўлиши адекватликни таъминлашда юзага келадиган қатор қийинчиликларни моҳирона енгитишга қўмаклашади. “Ҳар бир халқнинг дилини билишнинг энг аъло воситаси унинг тилини ўрганишдир. Таржимадан таржима қилиш эса азбаройи эҳтиёж ва заруратдан қилинаётган ноилоҳ иш усули эканлигини унутмаслик керак”¹. Демак, асл нусха тилини билмай туриб, асарнинг бадиий мукамал таржимасини яратиш мушкулдир.

Таржимашуносликда ғарб халқлари адабиёти намуналарини ўзбек тилига таржима қилиш жараёни асосан XX асрдан жадаллашди. Миллий таржимашунослигимизда тарихий романларни таржима қилишга келсак, Ўзбекистонда бир нечта ғарб адабиёти вакиллари асарлари тўплами турли йилларда таржима қилиниб нашр этилган, шунингдек Т.Драйзернинг кўплаб роман ва ҳикоялари, В.Ирвинг ҳикоялари, Ф.Купернинг бир нечта романи, Ж.Лондоннинг ўнлаб жозибдор асарлари, Э.По, Ж.Рид, Ҳ.Фаст, Ж.В.Шульц каби адибларнинг шеърӣ ва насрий, шунингдек публицистик асарлари ўзбек ўқувчилари қўлига бориб етган, М.Твен ҳамда Э.Хемингуэйнинг дунё адабиётида янгича услуб ва оқимларга негиз бўлган насридан китобхонларимиз баҳраманд. Аслиятдан ўгириш масаласига келсак, бунинг заруратини XX асрнинг 30 йилларидаёқ англаган таржимон С.Сиддиқ инглиз тилидан бевосита таржимага қўл урди. Қатагон қурбони С.Сиддиқнинг ушбу ташаббусидан кейин бевосита таржима тарихида узоқ узилиш даври бошланди. Бевосита таржимага қайта жиддий ёндашув орадан қарийб қирқ йил ўтиб амалга ошди – 1972 йилда мутаржим Абдуқаҳҳор Иминов қатор Америка ёзувчилари ҳикояларини инглиз тилидан бевосита таржима қилиб, нашр эттирди². Бевосита ва билвосита таржима жараёнида муаллиф услубини қайта яратиш, шунингдек асарнинг мазмун ва шакл яхлитлигини тиклаш, тарихий романларда миллийликка хос атамаларнинг ўзига хос жиҳатларини акс эттириш билан боғлиқ бўлган бир қатор мураккаб муаммолар ҳозирча етарли ўрганилмай келмоқда. Айни вақтда, давр тақозосига кўра, инглиз тилидаги адабиётни бевосита аслиятдан ўгириш вазифаси кўндаланг бўлиб турибди.

¹ Саломов Ғ. Тил ва таржима. –Т.: Фан, 1966. – 145 б.

² Олтин сароб. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974. – 264 б.

Ушбу мақола бугунги кунда таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш тажрибасини назарияси ва амалиётининг долзарб ва муҳим муаммоларига бағишланганлиги ҳам бежиз эмас. Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш анъаналари таҳлили мисолида аслиятнинг миллий руҳияти, мазмун ва шакл бирлигини таржимада қайта акс эттириш сингари вазифаларни ўрганишга йўналтирилган. Бунда юқорида эслатилган тарихий романларнинг инглиз тилидан ўзбек тилига ва ўзбек тилидан инглиз тилига бевосита таржималари ҳамда айна романларнинг воситачи тил орқали таржималари тажрибаси таҳлил марказига қўйилди.

Инглизчадан ўзбек тилига билвосита ҳамда бевосита ўтирилган тарихий романларни бадий жиҳатдан қиёсий тадқиқ этиб, эришилган ютуқ ва камчиликларга баҳо бериш, билвосита таржиманинг ўзбек китобхони бадий диди ва дунёқарашини кенгайтиришдаги улкан маърифий аҳамиятини инкор этмаган ҳолда, бевосита таржиманинг афзал жиҳатларини ўрганиш, билвосита таржимада беихтиёр йўл қўйилган қусурларни таҳлил этиш орқали воситачи тилнинг руҳи сингдирилмаган таржима савиясини аниқлаш таржимашуносликнинг олдида турган муҳим вазифалардан биридир. Мамлакатимизда тобора ривожланиб бораётган бадий таржимачилик даврида вужудга келган тарихий романлар таржимаси намуналарини атрофлича таҳлил этиш борасида Ғ.Саломов, Н.Комилов, Ж.Шарипов, Н.Владимирова, Н.Отажонов, Ҳ.Кароматов, М.Холбеков, Ҳ.Болтабоев, Ғ.Хўжаев, Қ.Мусаев, Ҳ.Ҳамроев, Я.Эгамова, Э.Нормамедов, Н.Ғиёсов, М.Бақоева, З.Исомиддинов, М.Собиров, С.Олимов, Р.Каримов, Р.Файзуллаева, М.Жавбўриев, Э.Очилов, Н.Ўрмонова, Ш.Исақова, Н.Гальцова, С.Акобирова, Қ.Сидиқов, Ш.Иброҳимова каби олимларнинг олиб борган тадқиқотлари эътиборга моликдир. Таржимачилик туфайли бошқа халқлар билан чамбарчас боғлиқ ҳолда тараққий этиб келаётган адабий алоқаларимиз таҳлили олиб борилган бир қанча илмий тадқиқотларда ўз аксини топган.

Ҳозиргача таржима соҳасида жуда кўп таржималар ва илмий тадқиқотлар амалга оширилган, чунки бунинг учун тадқиқот объектлари ва материаллари етарлича мавжуд бўлган. Инглизчадан ўзбекчага ва ўзбекчадан инглиз тилига бевосита таржима масалаларида эса санокли таржималар амалга оширилган¹. Инглиз тилидан бевосита таржимага ўтиш масаласига таржимашунос олимлар ва тадқиқотчиларининг қатор мақолаларида қисман тўхтаб ўтилган². Бизнинг фикримизча, бевосита таржималар сони билвосита таржимага қараганда оз миқдорда бўлганлиги туфайли билвосита таржи-

¹ С. И. Воссоздание художественного своеобразия “Бабурнаме” в его английских переводах. (Дж. Лейдена, У. Эрскина и А. Беверидж): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Т., 1989. – 20 с; Собиров М. “Бобурнома”нинг инглизча таржималарида муаллиф услуби ва бадийтини қайта тиклаш муаммолари. (Лейден-Эрскин, Беверидж ва Текстон таржималарининг қиёсий таҳлили асосида): филол. фан. номз.... дисс. – Т., 2002. – 132 б

² Иминов А. Таржима ва лексик имкониятлар // Таржима санъати. – 1973. – 263-274 б

маларга хос бўлган “муаммо”лар керагидан ортиқ даражада ўрганилганлиги ҳолда, аслиятдан бевосита ўгириш масалалари назардан четда қолган ва бу мавзу чуқур тадқиқ этилмаган. Шунингдек, инглиз тилидан бевосита таржимада аслият бадий услубини қайта тиклаш ва таржимон маҳорати сингари масалалар назарий жиҳатдан чуқур тадқиқ этилмаган ҳамда тарихий романларни ўзбек тилига таржима қилиш масалаларини ўрганишга етарлича аҳамият берилмаган.

Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилишда бадий-услубий ўзига хосликларини қайта тиклаш, шу асосда аслиятни тушуниш ва талқин қилиш ҳамда тарихий романларнинг билвосита ва бевосита таржималарини қиёсий ўрганилиши асносида уларнинг аслиятга адекватлик даражасини белгилаш билан боғлиқ масалаларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Бунда тарихий романлар ёзувчи услубларининг асосий қирраларини белгилаш ва ўзбекча таржималардаги услубий ўзига хосликлар, уларнинг бир-биридан фарқланувчи томонларини тадқиқ қилиш лозим бўлади. Қолаверса, тарихий романларда акс этган миллийликка хос атамалар, маданий-маиший ўзига хосликлар, расм-русум ва удумлар, ҳис-туйғу ва кечинмаларнинг ўзбек тилидаги ёки таржима қилинаётган тилдаги, масалан таржима қилинаётган инглиз тилидаги талқинларини ўрганиш ҳам муҳим ўрин тутати. Шу билан бирга қиёсий-солиштира усул асосида аслиятдаги бадий тасвир воситаларини таржимада адекват қайта яратиш жараёнини илмий таҳлилдан ўтказиш ҳам тарихий романлар таржимасида асосий рол ўйнайди. Бу эса албатта, таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилиш тажрибасида бевосита ва билвосита таржималарни қиёслаш асносида асардаги мазмун ва шакл уйғунлиги қай даражада сақланиб қолганлигини кузатиш имконини беради. Бизнинг назаримизда тарихий романларни бевосита таржималарида асар бадий услубини қайта тиклашда адекватлик ва таржимон маҳорати асосий бирламчи вазифа бўлиб хизмат қилади. Бунга Америка Қўшма Штатларида “Bygone days” номи остида китоб ҳолида чоп этилган буюк адибимиз Абдулла Қодирийнинг илк бор “Ўткан кунлар” романини мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Америкалик таниқли таржимон ва тадқиқотчи Марк Эдвард Риз томонидан амалга оширилган ҳамда бевосита ўзбек тилидан инглиз тилига таржима қилинган мазкур асар юқорида таъкидлаганимиздек, тарихий романнинг бадий услубини қайта тиклашда катта маҳорат кўрсатган дейишимиз мумкин. Бунда тарихий романда акс этган миллийликка хос атамаларни инглизчада беришда ва бу борада асар бадий услубини қайта тиклашда таржимон ўз маҳорати билан адекватлик қондасига тўла амал қилган. Таржимон ушбу кўламдор романни инглиз тилига ўгириш учун 15 йилдан ортиқ вақт сарфлаган ва 660 бетдан иборат асар америкалик ўқувчиларга тушунарли бўлиши учун унга 400 дан ортиқ тушунча ва изоҳлар ёзган. Худди шу асарни яна бир таржимон, 30 дан зиёд бадий асарларни таржима қилган британиялик адабиётшунос Кэрол

Ермакова томонидан инглизча таржимасини амалга оширилганлиги ҳам диққатга сазовордир. Ўзбек миллий романчилиги мактабининг илк намунаси саналган ушбу асар Каримов Фонди кўмагида таржима қилинган ҳамда Франциядаги номдор Nouveau Monde Editions нашриётида чоп этилган. Таржима таҳририни Жули Уикенден томонидан амалга оширилган. Мазкур таржима АҚШдаги нашридан фарқли равишда изоҳлар билан бойитилмаган. Қолаверса, тарихий романларни таржима қилиш тажрибаси борасида Америкалик таржимон Британиялик ҳамкасбидан кўра, тарихий романларни таржима қилиш борасида ҳам маҳорат, ҳам ўзига хос таржима услубига эга эканлигини кўриш мумкин.

Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилишда жаҳон таржима мактаблари тажрибаси ҳам муҳим ўрин тутди. Бунда ғарб мамлакатлари ёзувчиларининг ўзига хос таржима услублари ҳамда ғарб романчилигининг жанр хусусиятларини ўрганиш, уларнинг тарихий романларни турли тилларга таржима қилишдаги аслият тилларидаги талқинларининг қиёсини таҳлил қилиб бориш муҳим. Шунингдек, бевосита таржимада юзага чиқадиган ўзига хосликлар ва ғарб тарихий романлари таржимасида акс этган маданий-маиший ўзига хосликларни ўзбек миллий муҳитида қайта яратиш масаласида ёки ўзбек тарихий романларини инглиз тилига таржима қилишда миллийликка хос атамаларни инглизча адекватини яратишда ҳозирда таржимашуносликда кенг ёйилган воситачи тилга камроқ эҳтиёж билдириш таржиманинг аслиятга янада яқин бўлишига сабаб бўлади, шубҳасиз. Чунки, бундай ҳолатда таржиманинг аслиятга адекватлик даражасини белгилашда воситачи тилнинг таъсири ҳолати кўпроқ бўлиши табиийдир. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, таржимонларнинг бадий таржима борасидаги маҳоратларига путур етказадиган ва таржимада вужудга келган чалкашликларнинг аксар қисми воситачи тил туфайли вужудга келиши таржимашунослик соҳасида олиб борилган илмий тадқиқотлардан маълум. Масалан, инглиз тилидан қилинган бадий таржималар тарихига эътибор берадиган бўлсак, 30-йиллардан эътиборан инглиз адабиёти намуналари дастлаб бўлганидек туркий тиллардан эмас, рус тилидан ўгириладиган бўлди. Бундан ўттиз, қирқ йил йил аввалги таржимачилик ҳолатини таҳлил қилган А.Қаҳҳор шундай деган эди: “Биз доим асл нусханинг ўзидан таржима қила биладиган таржимон бўлса, деймиз. Лекин бундай таржимонлар бизда ҳозирча у қадар кўп эмас. Нега энди биз миллий адабиётларни рус тили орқали олаётган завқи, қувончидан маҳрум қилишимиз керак?”¹ Аслиятдан бевосита таржима қилувчи ёзувчининг ижод оламига мустақил кириб бора олиши туфайли асар услуби, маъно товланишлари ҳамда миллий руҳини беришда қўшимча тўсиқларга дуч келмайди. Воситачи тил ёрдамига

¹ Қаҳҳор А. Таржимачилик ташвишлари // Таржима санъати. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1973. – 10 б.

таянган таржимон эса айнан аслият устида иш олиб бормаганлиги учун имкониятлари ҳам чегараланади. Шунинг учун ҳам бизнинг назаримизда ўзбек таржимачилигида давр талабига кўра билвосита таржимадан бевосита таржимага ўтиш миллий таржимашунослигимизни олдида турган энг муҳим вазифалардан бири десак, адашмаган бўламиз.

Шуни ҳам қайд этиш лозимки, кейинги йилларда билвосита таржимадан бевосита таржима усулига илдам ўтиш ҳаракатлари яққол кўзга ташланмоқда¹. Бевосита таржимага ўтиш жараёни билан аввалги таржималарда учрайдиган бирмунча характерли қусурлар бартараф этилмоқда. Бунда бевосита таржима орқали таржимон таржима қилаётган асарини муаллифининг ўзига хос ривоявий интонацияси, эмоционал кайфияти, дунёқарашини аслий ҳолатини таржимада тўлақонли акс эттира олади. К.Чуковский таъбири билан айтганда, “Қулоғи вазмин” таржимон асарнинг услубий қийматига путур етказди². Шу маънода, олиб қараганда таржимон олдида турган вазифа янгидан-янги таржима услубларини, ўзига хос шаклларни ўйлаб топишдир, чунки ёзувчи ҳар бир янги асарда синалган усуллардан фойдаланишдан кўра янгиларини яратишга иштиёқманд бўлади. Демак, адабий анъаналардаги ўзгарувчанлик ҳам таржимон назаридан четда қолмаслиги даркор.

Таржимашуносликда тарихий романларни таржима қилишда миллийликка хос атамаларнинг таржимада акс этиши масаласи С.Влахов, С.Флорин, А.В.Фёдоров, В.Виноградов, И.Кашкин, В.Комиссаров сингари олимларнинг реалаялар таржимасига доир билдирган фикрларида ўз аксини топган. Тарихий романлар таржимасида аслият бадийлигини сақлаб қолиш оригинал асарнинг миллий ўзига хослигини акс эттириш муаммосига бориб тақалади. Маълум халққа хос ва мансуб бўлган предмет, тушунча ҳамда ҳодисаларни ифодаладиган сўзлар муаллифга тасвирлаётган персонажлари моддий-маънавий ҳаётини реал, миллий шаклда баён қилиш имкониятини беради, аниқроғи, бу сўзлар бадий асарнинг миллий хусусиятини белгиладиган асосий воситалардан ҳисобланади. Халқлар миллийликка хос тушунчаларини англатадиган бундай сўзларни таржимада адекват талқин этиш аслиятнинг миллий хусусиятини ўзга тилда қайта тиклашдек мураккаб муаммонинг энг масъулиятли ва ўта мушкул масалаларидан ҳисобланади. Ғ. Саломов таъбири билан айтганда, “Асл нусхадаги тарихий ва миллий ўзига хосликнинг барча унсурларини сақлаб бўлмайди, лекин уларнинг орасидан шундайларини ушлаб қолмоқ керакки, натижада ўқувчида тарихий ва миллий муҳит тасаввури пайдо бўлсин”³. Тарихий романларнинг миллий

¹ Брэдбери Р. Ҳикоялар: Мовий шиша. Калейдоскоп. Туғилмаган бола. – Жаҳон адабиёти. – 1998. – № 6; Оруэлл Ж. Ҳайвонлар ҳўжалиги ҳақида ғаройиб қисса. – Жаҳон адабиёти. – 2001. – № 8; Кристи А. Ҳикоялар: Тикувчининг хатоси. Устаси фаранг ўғрилар. – Жаҳон адабиёти. – 2009. – № 5.

² Саломов Ғ. Таржима назарияси асослари. – Т.: Ўқитувчи, 1983. – 104 б.

³ Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: МО, 1980. – С. 102.

Ўзига хосликларидан бири шундаки, муаллиф асарларида маълум бадиий мақсадни кўзлаган ҳолда диний ва афсонавий реалиялардан кўплаб фойдаланади. Ушбу реалиялар ҳикояда ўз бадиий функциясига эга бўлганлиги учун таржимон уларни инглиз ёки ўзбек тилига ўгиришда эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиши керак. Ижодкор ўзбек ёки инглиз китобхонининг ўзга дин тарихи, образлари, ўзига хос тушунчаларидан қай даражада хабардор эканлигидан келиб чиққан ҳолда иш кўриши лозим. Чунки, С.Влахов, С.Флорин таъкидлаганидек, “Таржима “ўзининг” ўқувчиси учун қилинади, агар матнга шундайлигича олиб ўтилган реалиялар ўқувчи идрокдан ташқарида қолса, демак таржиманинг коммуникатив мақсади амалга ошмаган бўлади”¹. Бунга тадқиқотчи Н.Дўсбаеванинг фикри яққол далил бўла олади. Н.Дўсбаеванинг фикрича, “асарнинг миллий фазилатини белгилайдиган шундай омиллар учрайдики, улар халқнинг психологияси, маънавий фазилатлари билан боғлиқ бўлади. Инглиз тилидаги “you” мурожаат шаклининг ўзбек тилидаги ҳам “сен”, ҳам “сиз” учун ягона эквивалент бўлиши кўп ҳолатларда контекстдан келиб чиқиб иш кўришни тақозо этади. Кўп ҳолларда рус таржимонига эргашган ўзбек таржимони таржима тили маданиятига мутлақо тўғри келмайдиган тадбир қўллашнинг кўрамиз. Рус тилида эса одамларнинг ўзидан катталарга ҳам “сен”лаб мурожаат қилиши табиий ҳол. Таржимон бу ерда мурожаатнинг “сиз” шаклидан фойдаланиши, ниҳоятда ўринли бўлади. Персонажлар нуткидаги оҳангни етказиб бериш учун таржима матнида китобхон ҳазм қила оладиган даражадаги баъзи ўзбекона ибораларни киритиш мақсадга мувофиқдир. Чунки ҳар бир ўқувчи ўз тили меъёрлари доирасида тушунади”, дейди. Умуман олганда таржима жараёнида юқорида таъкидлаганимиздек, услуб муаммоси ҳам муҳим ўрин тутати. Негаки, таржиманинг моҳияти асл нусхада акс этган яхлитликни таъминлаш учун янгича таржима услубларини қидириб топишдан иборат.

Хулоса қилиб айтганда, тарихий романларни таржима қилиш тажрибасини таҳлил қилиш асосида таъкидлаш мумкинки, инглиз тилидан бевосита ўзбекчага ёки ўзбекчадан инглизчага таржима билан шуғулланадиган таржимонлар етишмаганлиги сабаб таржималарнинг аксариятини воситачи тил орқали ўгирилган асарлар ташкил этиб келди. Бу эса миллий таржимашуносликни у қадар ривожланмай қолишига олиб келди, дейишимиз мумкин. Лекин, шу ўринда айтиб ўтиш жоизки, билвосита таржималар орасида аслиятга яқин таржима қилинган асарлар ҳам кўп, буни инкор этиб бўлмайди. Тарихий романларни таржима қилиш тажрибасидан маълумки, асар таржимасида услуб муаммоси миллий таржимашуносликни бойитишда муҳим ўрин тутати. Кейинги йилларда тарихий романларни ўзбек тилидан бевосита инглизчага ёки инглизчадан ўзбекчага ўгириш жараёни кенг йўлга қўйилаётгани ҳам бу борада ўз ечимини қутаётган долзарб масалаларни илмий тадқиқ қилишни тақозо қилмоқда.

¹ Досбаева Наргиза Турғунпўлатовна бевосита таржимада бадиий услубни қайта тиклаш (америка ҳикоялари таржимаси мисолида) Филол. фан. номз.... дисс. – Т., 2011 – 26 б.